

Németh G. Béla halálára

Ezúttal különösen nehéz szavakat találni a búcsúzáshoz. Németh G. Béla mindig határozottan kerülte és elhárította az érzelgős és fellengzős fogalmazásnak, a magasztaló stílusnak még a látszatát is. Tanári gondoskodásának és kollegiális barátságának megnyilvánulásait alapvetően a lényegre szorító, megértő figyelem, a jóindulatú és fegyelmezett tárgyilagosság jellemezte. Amit tehát a gyász első heteiben emléke felidéz, az ellenszegül a végső búcsúvétel óhatatlan vagy önkéntelen pátozásának. Sőt az emléket illető szólítás mintha rögvést önmegszólításba fordulna – egyik fontos, úttörő kezdeményezésének retorikájával élve. Az eltávozottra gondolásból érkező kérdés ugyanis különös erővel fogalmazza meg, miként tartozunk mi magunk immár szellemi örökségéhez, életművének a befejezésével fölerősödő és egészében ránk bízott hagyományként hatni kezdő vonzásához. E kérdés most ér el bennünket, de válaszaink egyelőre csak részlegesen fogalmazódhatnak meg. Németh G. Béla sokoldalú tevékenysége olyannyira gazdag kimagasló eredményekben, hogy egyelőre átlátni is nehéz, az irodalom- és művelődéstudomány részterületein milyen mélységekben érvényesül valójában a hatása. De már most megállapítható, tudósi életútja – áttekintésének a gyász megrendülésével felnyíló távlatán – olyan sorsként jelenik meg előttünk, mely „mű és személyiség” kivételes összefüggésében láttatja pályáját.

E sors jó néhány állomása az etikus magatartás és az elfogadhatatlan politikai-társadalmi környezet ütközéseinek nyomait viseli magán, de nem csak elszenvedett következményeivel fejezi ki ezt az általánosítható szembenállást, hanem annak öntörvényű megvilágítására is képes. Németh G. Béla személyiségén sokkal kevésbé tudott uralkodni a körülmények hatalma annál, mint ahogy a körülmények hatalmát tudta jellemezni a személyisége. Fiatalon, az Eötvös Collegium tagjaként tapasztalta először és nem utoljára a kelet-európai diktatúra önkényét. Pályatársaihoz képest ezért csak idősebb korban kaphatott helyet a tudomány hi-

vatásos fórumain, az MTA Irodalomtudományi Intézetében és az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán. Szellemi függetlenségét azonban nem gyűrték le sem a nehéz indulás évei, sem a későbbi akadályok. Sőt mentalitása olyannyira őrizte az európai kultúrának a kantianus erkölcsiség, a sztoikus türelem és a katolikus reguláció jegyében kifejeződő vonásait, hogy a sérelmei sem határozhatták meg cselekedeteit. A nehézségekre fokozott munkával, a támadásokra látványos szakmai teljesítménnyel reagált. Egyik hajdani ellenfelének például, a német romantika „irracionalizmusát” bíráló ízlésére reagálva, szemrehányások helyett csak annyit mondott – teljes különállását elegánsan és persze eltökélten jelezve –: Hölderlin a mindennapi kenyérünk.

Az 1970-es évektől kezdődött pályafutásának az immár önálló kötetek sorát nyújtó szakasza, mely a legszelesebb szakmai körök előtt tette nyilvánvalóvá: munkássága az irodalom- és művelődéstudomány alapvetően fontos teljesítménye. Hátráltató egyetemi konfliktusaira újra egy kreatív, korszerű tudományszervezői gesztussal reagált: megalapította a Művelődéstörténeti Tanszéket. A nyolcvanas évek közepén lett kedves korszakát, a 19. század második felének magyar irodalmát oktató tanszék vezetője, s ekkor már több kulcsfontosságú szakmai testület irányításában vett részt. Tanári tekintélye tudósi rangjához volt mérhető – tanítványainak egybehangzó véleménye szerint nyitott, gondolkodói önállóságot elváró, hallatlanul ösztönző műhelyt hozott létre. Az elmélyült foglalkozások intenzitása jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy e műhely tagjai a tudományos élet kiemelkedő képviselői lettek. Mindez pedig pályafutásának – mint az említett sorsszerűségnek – olyan értelmezését engedi meg, mely illúzióktól mentesen képes a felülkerekedés esélyének példáját nyújtani.

Gondolkodásának, szellemiségének állandó velejárója volt a végeesség tudata, a halálhoz-mért-lét horizontja. Csak egészen ritka pillanatokban beszélt arról, e látásmódja hogyan függhet össze személyes életkilátásaival. Martin Heidegger bölcselete mindenesetre egyik meghatározó vonatkozási pontja volt gondolkodásának, a német filozófus halálakor megfogalmazott szavaira most különösen messze ható intéseként emlékezhetünk: „az idővel szembenézni gyáva ember, aki-re aztán készületlenül omlik rá a végeesség tudata, fejveszeten dobja magát oda zsarnoki hatalmaknak is, hogy valamit még megmentsen az elmulasztott lehetőségekből; vagy fásultan veti magát bárminek alá, hiszen már úgyis elveszett minden.” Elsősorban e távlatról indulva fordult a költői létértelmezés – „létösszegzés” – formáihoz Aranytól Babitsig, Vajdától Adyig, József Attilától Pilinszky Jánosig, elemzéseivel revelatív hatást gyakorolván olvasóira. Úgy vélte, igazán „nagy költészet” nem képzelhető el a nevezett költők egyes alkotásaihoz hasonlóan mély egzisztenciális szembenézések nélkül, ezért vonzódott olyannyira a tragikus hangoltságához. Az emberi létezés halálnak-kitettségből eszmélkedő ön-

tudat magasra értékelése társművészeti érdeklődését is meghatározta, a *Deutsches Requiem* ünnepélyes akkordjai például igen közelről érintették. Számos irodalmi alkotás mellett elsősorban Brahms zeneműve idézheti fel a jövőben alakját mindazoknak, akik ismerték.

Munkáit kézírással rögzítette. Ha e lejegyzés sajátossága, hogy önnön további felhasználásának – mintegy ajándékozásának – aspektusát helyezi előtérbe a nyomtatott szövegre mint tulajdonlásra utaló tipográfia helyett, akkor a manualitáshoz ragaszkodása ugyancsak sokat mondóan jellemzi alkotói habitusát. Még akkor is, ha digitális rögzítéshez szokott korunk lassan elfelejti nemcsak a kéziratos üzenet auráját, de azt a kultúrát is, melyet jelképezhet. Ugyanakkor Németh G. Béla életművének hatása nem csökken napjainkban, sőt, egyre világosabbá válik, munkássága nélkül elképzelhetetlen a korszerű irodalomtudományi kutatás.

Az emlékezés, ha mégis túl patetikusra sikeredett, hadd mentegesse magát éppen az elhunytira hivatkozással, akinek formátuma roppant megnehezíti a méltó búcsúvételt. Így a távozóra gondolással önmagunkat is szólító kérdésre hadd válaszoljunk – ismét az Általa oly szuggesztíven tanított alakzatra hivatkozva, s annak irányát újra megfordítva – egyszerűen a megszólításával, az immár utolsó köszöntés talán szokványos, de számunkra nagyon sokat jelentő párbeszédében: Isten áldjon, Tanár Úr!